

URBANIZÁCIÓ ÉS AZ ÉLETMÓD ALAKULÁSA BUDAPESTEN

Előadásom címe kicsit többet ígér, mint amit nyújtani tudok, különösen ami az életmódra vonatkozik, arra nem tudok vállalkozni, hogy a budapesti életmódot felvázoljam, inkább arra teszek kísérletet, hogy azokról a társadalmi folyamatokról beszéljek, amelyek meghatározó jellegűek az életmód alakulása szempontjából is. Ennyiben egy kicsit többet is vagyok kénytelen vállalni, mint amit az előadás címe ad, megpróbálok ezeket a folyamatokat történeti perspektívába állítani, bár nem történész részéről ez elég nagy merészség.

Az előadásban lényegileg a következőket kísérlem meg. Megpróbálok megkeresni a kapcsolatot a város növekedése, társadalmi, gazdasági funkcióinak a változása, foglalkozási és társadalmi szerkezetének a változása között, illetve elsősorban azzal foglalkozom, hogy ezek a változások miként tükröződnek a város társadalmi, ökológiai szerkezetének az átalakulásában, a különböző csoportok, rétegek, osztályok térbeli elhelyezkedése miként alakul. Itt nagyon röviden megpróbálok visszatekinteni az elmúlt 100 esztendő fejlődésére, de csupán hipotetikus értékekkel, hiszen szisztematikus adatok feldolgozva nincsenek. Igyekszem felvázolni a várost különböző időpontokban jellemző ökológiai struktúra modelleket és ennek alapján megpróbálok következtetéseket vagy tanulságokat levonni a várostervezés számára is. Éppen ezért az előadásnak a végén Fodor Lászlónak a hozzászólásától is szüntőnzve kísérletet teszek a városszerkezet várható alakulásának prognosztizálására is.

Az elemzést a három város egyesülésének az időpontjával kezdve megállapíthatjuk, hogy ebben az időpontban a város társadalmi szervezete több szempontból sajátosan torzult. A múlt század hetvenes éveiben Budapest olyan város, amelyben a középrétegekhez a "középosztályhoz" tartozók száma kisebb, mint amit a város lélekszáma alapján várhatnánk. A korabeli statisztikák, népszámlálási adatok utalnak arra, hogy Budapesten a keresőknek kiemelkedően magas százaléka fizikai munkás, részben ipari munkás, részben egyéb, fizikai munkát végző munkás, és viszonylag kicsiny a tisztviselőknek, értelmiségieknek, sőt még a kistulajdonosoknak a száma is.

Ez a sajátos társadalmi szerkezet könnyen megérthető Budapest multjából, feltehető, hogy sajátos szerkezete azzal magyarázható, hogy Budapest számos fővárosi funkciót, igazgatási, felsőoktatási és hasonló funkciót nem látott el, mert fővárossá válásában elsősorban sajátos gazdasági helyzete játszott meghatározó szerepet. Így az egyesülés időpontjában erősen proletár jellegű város Budapest, viszonylag nagy proletáriátussal, fizikai munkássággal, viszonylag gyenge középosztállyal. E tény közvetlen ökológiai következménye, hogy ez a viszonylag kis középosztály területileg is egy meglehetősen kis térben koncentrálódik. Lényegileg az akkori Belváros és a Belvárostól északra elhelyezkedő viszonylag kis terület foglalja magában ezeket a magasabb társadalmi státuszú rétegeket, illetve osztályokat. Ettől kifelé haladva (ha a város szerkezetnek koncentrikus körökkel történő leírását elfogadjuk, amit azért tehetünk meg, mert ez a modell tulajdonképpen a mai napig többé-kevésbé pontosan követi legalábbis a pesti oldal szerkezetét) a társadalmi státusz fokozatos süllyedését. A viszonylag szűk Belvárost szerény minőségű lakásállomány veszi körül, mai kifejezéssel élve "szlam" övezi a városnak a viszonylag urbanizáltabb szűk belső magját.

A városépítést követő évtizedeket Budapest lélekszámának robbanásszerű növekedése jellemzi. Ezeket az adatokat azt hiszem ismertetnem nem kell, köztudott, hogy az időszaknak vannak olyan évtizedei, amikor a főváros népessége (ha a mai Nagy-Budapest területével számolunk) 300 ezer fővel is növekedett. Ez a városnövekedési ütem majdnem az amerikai városok növekedési üteméhez hasonló. A népesség gyors növekedési üteméhez kapcsolódva, változás következik be a város társadalmi-gazdasági funkciójában is, fokozódó mértékben tölti be Budapest az ország kulturális és igazgatási központjának a szerepét, ami egyben együtt jár a társadalom "középosztályainak", egyéb tulajdonosi osztályoknak, kispolgári rétegeknek a létszámbeli növekedésével. Tehát állíthatjuk talán azt, hogy a következő évtizedek jellegzetessége, hogy az átlagos népességnövekedés mellett különösen ki-

emelkedő a "közeposztály" illetve a felső társadalmi osztályok lélekszámának a növekedése. E ténynek feltehetőleg jelentős hatása van Budapest ökológiai szerkezetének a változására és ez a tény a városfelújítási politikájának is egy fontos tényezőjévé válik. Képszerűen leírva azt mondhatnánk, hogy amíg 1873-ban a város társadalmi ökológiai szerkezetét egy meredeken lesüllyedő görbe jellemzi, (hogya ezt a görbét a társadalmi státusz és a városközponttól való távolságok függvényében ábrázoljuk), a következő években viszont a város központjából a magasabb társadalmi státuszu rétegek egy hulláma indult ki, a társadalmi-ökológiai strukturát kifejező görbe a központban "kidudorodik" e magasabb rétegek a városközponthoz közelebb eső, értékesebb központi területein keres helyet a maga számára. Ekkor kerül sor a Belvárost övező gyűrűnek a rekonstrukciójára, lebontására és a város mai szerkezetének a kialakítására, a Nagykörut megnyitására, az akkori Andrassy ut megnyitására. A Belvárost korábban övező, viszonylag gyenge lakásállományú és rossz kommunális felszereltségű terület nem tud ellenállni a magasabb státuszu rétegek inváziójának, s így a magasabb státuszu rétegek hulláma maga előtt sodorja a város központtól egyre távolabbra a munkásság különböző rétegeit. A spekulációs lakásépítkezések következtében ez nem vezet nagyon szélsőséges szegregációra, hiszen ebben a korban ezen a területen felépülő épületek eléggé vegyes lakásállományt tartalmaznak, éppenséggel a nagyon sűrű beépítés miatt kialakulnak olyan udvari lakások, amelyek a munkásságnak vagy egyéb fizikai dolgozóknak biztosítanak lakóhelyet. Ennek ellenére ezen a területen bizonyos népeségcsere mégis lejálik.

Érdekesen alakul ebből a szempontból Buda helyzete. (Buda szerkezetének a leírására egyébként a koncentrikus kör séma kevésbé alkalmazható, Buda tulajdonképpen egy szektorként működik a város szerkezetében). Budának a társadalmi összetétele úgy tűnik, hogy lényegesen kiegyensúlyozottabb, mint Pesté, Buda a kiegyezés korában még a kispolgárságnak, és a szakképzett munkásságnak a lakóhelye. Valószínűleg ezzel függ össze, hogy Buda jobban ellen tud állni a magasabb társadalmi rétegek jurációjának a múlt századnak az utolsó évtizedeiben. Meg tudja akadályozni a városnak a tömeges rekonstrukcióját, ami valószínűleg összefügg egyébként az épületállományának viszonylagosan magasabb szintjével is. Ezért, mondjuk Budán, ha képpel szabad élnünk, a magasabb rétegeknek a hulláma, amelyik megindul a várossegysítést követően, mintegy átcsap az ott meglévő lakásállományon és az ott meglévő társadalmon, és felhúzódik a Budát övező hegyvidékre. Ekkor népesedik be a legmagasabb társadalmi státuszu rétegek, legmagasabb társadalmi osztályok által a mai Szabadság-hegy, vagy kezdődik el lassan, az inkább már a századforduló után kiteljesülő folyamat, a Rózsadomb népesedése.

A pesti oldalon a már jelzett szukcessziós folyamat azzal a következménnyel jár, hogy a társadalom különböző státuszu rétegei alacsonyabb, a közigazgatási határon belül helyet már nem is találva kiszorulnak a közigazgatási határon kívülre. Ez az az időszak, amikor a közigazgatási határon kívül létre jönnek azok az új települések, amelyek elsősorban munkás lakótelepekké válnak, gondolok például Pesterzsébetre, és Kispestre, amely településeken a népesség növekedési üteme még Budapest népesség növekedési ütemét is lényegesen meghaladja. A város körül így kialakuló új telepek (bizonyos értelemben lakótelepek ezek, a kor munkás lakótelepei) fogadják be a Budapestre irányuló munkás munkaerőnek jelentős részét. Arra vonatkozóan nem találtam adatokat, hogy vajon mennyire fogadják be a lakásépítkezés miatt a belterületekről kiszoruló munkásokat is bár ilyen irányú népesség mozgás is valószínűsíthető. Mindenképpen jellemzőjük azonban ezeknek a közigazgatási határon kívül létrejövő új községeknek, településeknek, hogy saját ipari bázissal általában kevésbé rendelkeznek, ez alól persze kivétel Ujpest és Csepel, de például Kispest, vagy Erzsébet már túlnyomórészt rezidenciális jellegű. Tehát saját iparral nem rendelkezve, ipari munkahelyet sem biztosítanak a munkásaiknak, ezek a budapesti iparba ingáznak be. Ez a folyamat egyébként a két világháború között is folytatódik, sőt azt mondhatnánk, hogy a két világháború között nemcsak a munkásrétegek, hanem különböző alsó tisztviselő rétegek is erre a sorsra jutnak, kiszorulnak a város közigazgatási határára kívülre. Könnyen belátható, hogy ennek az ökológiai folyamatnak lényeges következménye, hogy a közigazgatási határon kiszoruló rétegek kizsákmányolása fokozódik, ahogy a kor városzociológiájára erre rá is mutatott. Az elővárosokban élő viszonylag szerény jövedelmű rétegek ipari adóalapot a fővárosban hoznak létre, a saját lakóhelyükön viszonylag kevésbé adóképesek, s ezzel magyarázható a közigazgatási határon kívül létrejövő új településeknek szerény infrastrukturális ellátottsága a két világháború között.

A második világháborút megelőző gyors ütemű városfejlődés számos olyan problémát hoz létre, amivel a városépítésünk az elmúlt 25 évben küszködött, és amivel még to-

vábbi 20 esztendőn át küszködni fog. Itt elsősorban a gyors expanzió korszakában spekulációs motivumokkal beépülő területek problémáiról van szó. Ebben a korszakban olyan lakásállomány jön létre, amely a kor európai színvonalá alatt van, és a beépült terület jó része urbanisztikailag is korszerűtlen. A másik lényeges probléma, az akkori agglomeráció fejlődésének a koordináltsága. Súlyos társadalmi egyenlőtlenségek keletkeznek a második világháború előtti közigazgatási területen kívüli munkástelepek, és a közigazgatási határon belüli városrészek között.

1945 után alapvető társadalmi szerkezetbeli változás következik be, megváltozik a társadalom osztálystruktúrája, megváltozik a társadalom hierarchikus szerveződésének az elve, más dimenziók szerint rendeződik el a társadalom. Ezzel egyidőben a háborút követő néhány évben nagyfokú kiegyenlítődési folyamat zajlik le Budapest szerkezetében. Az 1945-1950 közötti években, a régi uralkodó osztály elveszíti korábbi helyzetét a városban, részben elmegy a városból, illetve az országból is, részben különböző adminisztratív, vagy nem adminisztratív intézkedésekkel megtörik az ökológiai helyzetének privilegizáltságát.

A következő évek jellegzetessége, hogy Budapest lélekszámbeli növekedése viszonylag lelassul. Bár ez elsősorban a 60-as évekre áll, mégis az egész korszakot a viszonylag lassu növekedés korszakának nevezhetjük, ami egyébként egyenes következménye a Budapestre vonatkozó hivatalos várospolitikának. A viszonylag lassu növekedés azonban együtt jár a város társadalmi szerkezetének átalakulásával, amire ma is történt Fodor László hozzászólásában utalás. A 60-as években Budapesten a népesség kvalifikációs szintje lényegesen növekszik, növekszik a városnak a súlya különösképpen azokban az ágazatokban, tercier, vagy negyedik szektorba tartozó ágazatokban, amelyek a különböző félérgalléros foglalkozásokat, értelmiségieket, szakalkalmazottakat vagy különösen jól kvalifikált fizikai munkásokat igénylik. Tehát a város viszonylag lassu növekedése mellett ezeknek a rétegeknek az arányszáma nő. Az 1960-as években már adminisztratív rendszabályok bevezetése is szerepet játszik abban, hogy a nem kvalifikált munkaerő egyre kevésbé tud bevándorolni a városba, ez a munkaerő beingázik vagy távolabbi falvakból, illetve a 60-as években beköltözve az agglomerációs gyűrűbe. Vizsgálati adatok bizonyítják, hogy az agglomerációs gyűrűben egyre nő a Budapestre ingázó szerény kvalifikációjú, vagy kvalifikálatlan munkások aránya. Bár a városnak a lakossága az elmúlt két évtizedben nem növekedik lényeges ütemben, mégis viszonylag nagy a város társadalmi szerkezetének a módosulása. Ez a társadalmi szerkezet-változás szerepet játszik abban, hogy a státusz emelkedésével együtt járó igényemelkedéssel összefüggésben a spekulációs építkezések miatt létrejött szerény minőségű lakásállomány feltételei között nyomasztó lakáshiány jelentkezik. Éppen ezért a 60-as években városépítészetünk nem törekedhetett másra, mint hogy viszonylag szerény szinten, de nagy tömegben igyekezzen e lakásigényeknek eleget tenni. A nyomasztó lakásigények minél gyorsabb kielégítésének a szükséglete arra kényszerítette a városépítést, hogy a századforduló táján spekulációs lakásépítkezéssel beépített területet kikerülje, hiszen nem volt módja, nem voltak pénzügyi eszközei ennek a területnek a rekonstrukciójára, s megkereste a város területén azt az övezetet, ahol viszonylag kis szanálással tudja a legnagyobb mennyiségű lakást felépíteni. Tehát a városépítésünk nem nagyon tehetett mást, minthogy megkereste azt a helyet, ahol a legkevesebb pénzből a legtöbb lakást tudja felépíteni. Ez kényszerítette a városépítést a lakótelep gyűrű felépítésére. Ennek következtében áll elő az a helyzet, hogy a városfejlesztési eszközöknek egy az átmeneti övezeten kívül elhelyezkedő gyűrűben való koncentrációja elkerülhetetlenül együtt jár az átmeneti övezet fizikai leromlásával, illetve bizonyos értelemben az átmeneti övezetben a társadalmi státuszuk csökkenésével is. A lakótelep gyűrű fokozódó mértékben a társadalom kvalifikáltabb, fiatalabb, magasabb iskolai végzettségű rétegeit vonzotta, s így a lakótelep gyűrű társadalmi státusza magasabb a város átlagos társadalmi státuszánál. Tehát ezek után sajátosan alakul Budapest társadalmi, ökológiai szerkezetét leíró görbe.

A város társadalmi státuszát kifejező görbe egyik csúcspontját továbbra is a város középpontjában éri el, utána azonban csökken, majd a lakótelep övezetben felemelkedik, és utána ismét csökken és mélypontját továbbra is a város szélén veszi fel. Tehát a lakótelep építkezés együtt jár az átmeneti övezetnek (ez legpregnansabban a Nagykört és a Külsőkört közötti gyűrűt jelenti) fizikai leromlásával.

Milyen változások várhatók a városnak ökológiai szerkezetében a következő évtizedekben?

Bevezető hipotézisünk, hogy a lakótelep gyűrűnek ez a kiemelkedése ideiglenes jellegű. A lakótelep gyűrűben olyan lakásállomány alakult ki, amelyik fizikai minőségét tekintve "szociális lakásnak" felel meg. Az, hogy ez a szociális lakás ezekben a pillanatokban

az átlagosnál kvalifikáltabb és magasabb jövedelmű családoknak a lakóhelyei inkább, a lakáshelyzetük gyengeségére utal, de csaknem biztos, hogy 20 esztendő perspektívában gondolkodva a lakótelep gyűrűből ezek a rétegek mindenféleképpen ki fognak mozdulni. A város-tervezés számára döntő kérdés az, hogy milyen irányba mozdulnak. Ha az átlagosnál magasabb státuszu rétegek elhagyják a jelenlegi lakótelep gyűrűt, úgy vagy a város középpontja, vagy a városon kívülre mozdulhatnak. Az első esetben (a továbbiakban mint első előrejelzési alternatívára utalunk erre) a város ökológiai szerkezetét kifejező görbe a háború előttihez válik hasonlóvá, megszűnik tehát a görbe betörése a jelenlegi átmeneti övezetben, s ismét egy a város középpontjától a város széléig folyamatosan csökkenő görbe alakul ki. A második esetben viszont a görbe a központban tovább csökken, megszűnik a lakótelep-gyűrűnél tapasztalható jelenlegi kiugrás, majd a görbe a város szélén kezd emelkedni, s maximumát a jelenlegi közigazgatási határon kívül veszi fel. E második előrejelzési alternatíva tulajdonképpen a szuburbanizáció alternatívája, amikor a családhiányos övezetekbe mozdulnak.

Érdeemes elgondolkodnunk e két előrejelzési alternatíva bekövetkezésének esélyeiről és feltételeiről. Ma várostervezésünk egyértelműen az első alternatíva megvalósítására törekszik, tehát szeretné elkerülni, hogy a város népességének jelentős része kertvárosokba költözzön. E tervezési koncepció sikere azt hiszem alapvetően az átmeneti övezet felújítási politikájától függ. Abban az esetben, ha a mai lakótelep gyűrű, a mai szintű lakásállománnyal nagyon gyorsan tudna befelé haladni a Belváros felé, abban az esetben nő a második alternatíva bekövetkezésének a valószínűsége. Ha az átmeneti övezet felújítása lassabb ütemű, az átmeneti övezetben az átlagosnál színvonalasabb lakások is épüljenek, s így a felújított átmeneti övezet inkább kielégíti a magasabb státuszu társadalmi rétegeknek az igényeit is, akkor elképzelhető, hogy a magasabb státuszu rétegek a színvonalában javuló belsőbb városrészek felé áramlanak majd és átadják helyüket a mai lakótelepi lakásokban a társadalom alacsonyabb rétegei számára, valószínűleg részben lehetővé téve azt is, hogy a város közigazgatási határán ma kívül szorultaknak egy része beköltözzön. Ez utóbbi esetben valószínűleg Budapesten belül a népesség koncentrációja lényegesen fokozódik, Budapest beszívja a jelenlegi agglomeráció népességének egy részét tehát ez az alternatíva következik be, akkor elképzelhető, hogy a mai közigazgatási határon az ezredfordulóra a tervezettnél lényegesen nagyobb népességgel kell számolnunk.

Más a helyzet akkor, hogyha az átmeneti övezetnek a felújítása gyors ütemben halad előre, az átmeneti övezetet lényegileg a mai lakótelepi lakásállománynak megfelelő minőségben rekonstruálják. Ez esetben valószínű, hogy a magasabb státuszu rétegek a város belterületén igényeiknek megfelelő lakást nem találva a városon kívülre szorulnak, ez pedig a szuburbanizáció folyamatának kialakulását jelentheti. Elképzelhető tehát, hogy a mai közigazgatási határon kívül létre jönnek az északamerikai fejlődésből ismert magasabb társadalmi státuszu kertvárosok. Az, hogy a város fejlődése melyik irányba fordul, valószínűleg a következő évtizedben dől el. A hetvenes évek döntő szerepet játszhatnak Budapest jövője szempontjából. Döntő jelentőségű, hogy az elkövetkezendő tíz évben mi történik és mi történhet az átmeneti övezetben. A várható fejlődést az is befolyásolja, hogy a következő évtizedben miként alakul a személyautó ellátottság, illetve mennyire halad előre a Budapestről kivezető autószertrádák építése. Az előrejelzések szerint ez 1985-re 1,2 és 1,7 millió között becsülik a személyautó állományt, aminek, ha mondjuk nem is marad továbbra egy olyan nagy százaléka Budapesten, mint jelenleg, de valószínű, hogy a gépkocsiknak, több mint 20 százaléka Budapesten koncentrálódik, vagyis 85-re a jövedelmi gulának a felső 1/4-e, de talán 1/3-a is legalábbis Budapesten el lesz látva autóval. E tény a szuburbanizáció motorjává válhat, különösen akkor, ha egyidejűleg a városból kivezető autószertrádák megépülnek. Budapest városszerkezetének elemzése azért bizonyult számomra megtermékenyítőnek, mert úgy tűnik, hogy a múlt század nyolcvanas éveit óta bizonyos párhuzam mutatható ki a városépítészetünk előtt jelentkező problémákban, s bármennyit változtak is a társadalmi és gazdasági feltételek, melyek a városépítészeti tevékenység kereteit megszabják, városépítészetünk korábbi kudarcai és sikerei mégis tanulságosak lehetnek a városfejlődés jelenlegi stratégiájának kidolgozásában.

MEZEI Gyula:

Nagy érdeklődéssel hallgattam mindkét előadást, s engedtessek meg nekem, hogy hozzászólásomban mindkét előadásra hivatkozzam. Ugyanis amikor Kovalcsik József kifejtette a kulturális élet alakulását, és a művelődésügy fejlődését Budapesten, ebben - szerintem - nagy szerepe van a - tegnapi napon elhangzott - másik témának is, mely az urbanizáció és életmód változásával foglalkozott.

E nagyon széleskörű témán belül csupán egy részterületről szeretnék beszélni, mely hozzám a legközelebb áll, a közoktatásról. Szólni szeretnék arról, hogy napjainkban Budapest kulturális életében milyen gondokkal és problémákkal küzd a közoktatás és milyen tényezőket kellett figyelembe venni ahhoz, hogy azt a megállapítást kiérdemelje, melyet Kovalcsik József használt. Idézem: "a legnagyobb fejlődés, a legszervezettebben a kulturális élet változásaiban a közoktatásban következett be".

Budapest közoktatásának az ország közoktatáspolitikáján belül sajátos feladatokat kell elvégeznie. Budapest a kulturális élet központjaként szerepel, tehát az oktatás központja is. Talán néhány számadat világosan mutatja, hogy nem csupán arról van szó, hogy a lakosság 1/5-e itt él, de arról is, hogy a középfoku oktatásban résztvevő tanulóknak 30 %-a, a nevelőotthonban elhelyezett gyerekeknek 1/3-a kap oktatást, nevelést Budapesten. Nem csak a mennyiségre utaló számok bizonyítják ezt, tartalmi problémák is. Sok esetben az ország egyes részein 5-10 évvel később jelentkeznek azok a problémák, melyekkel Budapestnek a közoktatás fejlesztése során meg kell birkóznia. Hadd említek néhányat ezek közül, melyeket a mai iskola sajátosságának foghatunk fel, s Budapesten hamarabb váltak felismerhetőkké. Ilyen mindenekelőtt az iskola funkciójának megváltozott volta napjainkban. Ha visszagondolunk iskolai élményeinkre, tudjuk, hogy mit jelentett az iskola az ember életének a megszervezésében. Ez gyökeres változáson ment keresztül. Néhány változást említek: Ma az iskola nem csupán világnézetet megőrző intézmény - mint ahogyan erről beszélni lehetett 1945 előtt - hanem a világnézetet alakító, - elsősorban alakító intézménye az ifjuságnak. E világnézeti megalapozottság kiterjed a gyermek életmódja egészének alakítására. Ha csak azokat a számokat veszem figyelembe, amelyek az urbanizáció következtében Budapesten jelentkeznek, hogy az aktív korban lévő nők 80-90 %-a kereső alkalmazásban van, és ehhez hozzátennék egy másik, reprezentatív felmérésünkkel nyert adatot, mely azt bizonyította, hogy a budapesti általános iskolák tanulóinak 17 %-ában él csupán odahaza olyan nem dolgozó felnőtt, aki a gyermek nevelésével napközben foglalkozni tud, akkor bizonyítottnak vehető ez az állítás. Az iskolára olyan funkció hárul, amely a világnézeti megalapozottságra építve a gyermek egész életvitelét tervezi, egész életszervezését befolyásolja. A másik ilyen alapvető funkciója az iskolának a közösségalkotó szerepe. Az urbanizáció egyik hatása a lakótelepek kialakulása, a grundok, szabad terek, játékterek eltűnése mind erőteljesebbé tette az ifjuság közösségi életének alakításában az intézményes szervezetek szükségességét. Ebben is elsőrendű szerep hárul az iskolára, mint közösségalkotó fórumra, mint közösségalkotó szervezetre.

A harmadik funkció - amely Budapesten elsődlegesen jelentkezik - hogy az iskola míg korábban az ismeretek fő forrásaként szerepelt, addig ma elsődlegesen az ismeretek feldolgozásának, szelektálásának, és az ismeretek alkalmazásának fórumává válik. Napjainkban a technikai forradalom, a kommunikációs forradalom időszakában ifjuságunk zöme - különösen a középiskolákban, és a felsőoktatási intézményekben tanuló ifjuságra gondolok - ismereteinek többségét nem az iskolában hallja először. Az iskolának ezen ismeretek rendszerezése, a helytelen ismeretekkel való szembeállítás és az ismeretek alkalmazására való felkészítés a fő feladata.

Következő funkció, mely az iskolára óriási feladatot ró, hogy ma az iskolát tekintethetjük a társadalmi mobilitás fő közegének. Annak az időszaknak a végéhez érkezünk, amikor nagy társadalmi rétegek mozgása, a felnőtt korban való foglalkozás változása végbement. A felszabadulás utáni forradalmi időszakban, majd később a mezőgazdaság szocialista átalakulásánál tapasztalhattuk ezt, de ma ez a folyamat lelassult. A társadalmi mobilitásra való felkészítés, annak elősegítése, hogy az egyik társadalmi rétegből a másikba